

**OLGA KOVAČIČOVÁ – MÁRIA KUSÁ (eds.): Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry. 20. storočie. A – K. Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry. 20. storočie. L – Ž**

Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV – Ústav svetovej literatúry SAV, 2017. 464 s. ISBN 978-80-224-1428-9. Bratislava: Veda, vydavateľstvo SAV – Ústav svetovej literatúry SAV, 2017. 512 s. ISBN 978-80-224-1617-7

*Slovník slovenských prekladateľov umeleckej literatúry. 20. storočie. A – K a L – Ž* (2015, 2017) je ve svých dvou dílech na poli dějin překladu a translologie obecně mimořádným počinem. První, biblicky aluzivní věta „Na počiatku bolo slovo a na počiatku porozumenia slovu bol preklad“ (15) úvodní rozsáhlé studie „Kontexty slovenského umeleckého prekladu 20. storočia“ Kataríny Bednárové oznamuje, že preklad byl a je předpokladem literárního života Evropy od počátků její kulturní existence. Přesto má problémy – bereme-li v úvahu dobu, kterou *Slovník* pokrývá – získat kredit literární tvorby a také být z pohledu literární historiografie do literárního dění náležitě integrován. Proto je dané historiografické a lexikografické dílo dvou hlavních editorek, Olgy Kovačičové a Márie Kusé, a velkého třicetiletého kolektivu tak závažné – skutečně prokazuje, že původní a prekladová tvorba, *spisba*, jsou (slovy Kataríny Bednárové) spojené nádoby, a to jak esteticky, tak myšlenkově, ideologicky a sociologicky. O takovémto vnímání jejich koexistence, o tom, že komplex obojího druhu slovenské literární tvorby je viděn opravdu na poli literatury obecně čili generální (ne pouze národní), vypovídá i fakt původce a (spolu)-vydavatele *Slovníku*: Je jím Ústav svetovej literatúry SAV. Protože součástí recenze bude hledisko, které komparuje situaci slovenskou a českou, připomenu, že AV ČR již v roce 1993 zrušila ve svém Ústavu pro českou a světovou literaturu onu „světovou“ sekci, čímž se v něm ke své odborné škodě také podstatně zbavila rozměru generální literatury.

Každý díl *Slovníku*, A–K a L–Ž, obsahuje nejen heslář zahrnutých prekladatelů, ale

také jmenný rejstřík literárních osobností zmiňovaných v heslech i v úvodní studii, tedy zejména překládaných autorů i autorek, ale i dalších, kteří figurují v souvisejícím literárním dění. Vzniká tak v podstatě úplná bibliografie slovenského prekladu 20. století, přičemž mnoho informací jak v úvodní studii, tak v heslech zasahuje do 19. století. Úvodní studie Bednárové je komplexním výkladem dějin slovenského prekladu v podstatě do roku 2000, který využívá několika hledisek – ideového a ideologického, literárně historického, kulturně politického, sociologického a institucionálního. Každý díl *Slovníku* dále nabízí seznam výběrové sekundární literatury, která se váže k dějinám (hlavně slovenského) prekladu všeobecně; která se translologicky či recepčně váže k jednotlivým cizím literaturám; a v dalším samostatném oddíle rovněž k práci některých prekladatelských osobností.

Nutno říci, že podobného probádání se českému modernímu překládání zdaleka nedostalo; databáze českých prekladatelských osobností a databáze českého uměleckého prekladu po roce 1945, které jsou k dispozici na stránkách české Obce prekladatelů (<http://databaze.obecprekladatelu.cz/>), nejsou zcela úplné. Nejen český kulturní prostor by se měl slovenským *Slovníkem* inspirovat především proto, že slovenská, podobně jako česká a mnoho jiných malých kultur, jsou kulturami překládajícími – neurčují trendy a estetické výboje světového literárního dění, ale vnímají je v prekladech, které také tvoří zásadní část jejich knižní produkce. *Slovník* však zároveň jasně prokazuje, že klást jakákoli česko-slovenská rovnítka v oblasti

překládání postrádá dějinné opodstatnění. Podle Kataríny Bednárové slovenská kultura byla a je na překlad odkázaná. V 19. století to platilo i pro kulturu českou, ale v jiných geopolitických a sociálních souvislostech. Koexistence katolicismu a protestantismu na Slovensku, spolu s faktem, že vzdělanost dlouho nesli duchovní, se projevovala ve sporech o podobu spisovné slovenštiny, a vstupovala tak i do jazyka překladů. Oproti Čechům, kde se v druhé polovině 19. století čeština postupně etabluje jako „národní“ kulturní jazyk vedle úřední i ve společenské komunikaci stále živé němčiny, je Slovensko nehomogenním jazykovým a kulturním prostorem až do konce 19. století. Vedle úřední maďarštiny zde spolu „národné“ soupeří pět jazykových konfigurací: latina, (katolická) bernolákovská slovenština, (protestantská) biblická čeština, slovakizovaná čeština, štúrovská slovenština. Vznikají překlady do všech těchto používaných verzí, někdy i paralelně. To pochopitelně zpožďuje vznik jednotného „národního“ jazykového vědomí, které navíc – když se během druhé poloviny 19. století (od zásadní Štúrovy kodifikace slovenštiny v *Náuce reči slovenskej*, 1846) až do období mezi světovými válkami konstituuje – paradoxně spíše zbrzdí překládání než naopak: Kulturní tlak je vyvíjen primárně na původní slovenskou tvorbu.

Jestliže většinové ideově estetické přístupy ke slovenskému překládání z cizích literatur se až do období mezi válkami nedají vysledovat (na rozdíl od českých, vznikajících už v průběhu 19. století – viz *České teorie překladu I* Jiřího Levého, 1957), rodí se z jazykové nehomogenosti ve slovenském prostoru velmi specifický vnitrojazykový překlad, který existuje i ve 20. století. Jeho počiny jsou zaznamenány v dalším užitečném rejstříkovém oddílu *Slovníku* – v Seznamu překladatelů z jednotlivých literatur (v dílu L–Ž), jehož část II (ještě dále pozoruhodně členěná) se nazývá „Vnútro-slovenský prekladový priestor“. Díky jeho odkazům se lze například dočíst o překladatelské práci dvou různých generací: Filolog, literát, univerzitní pedagog a překlada-

tel Adam Bžoch (nar. 1966) překládá nejen z nizozemštiny a němčiny, ale i ze slovenské tvorby, a to Štúrův německý text *Slovanstvo a svet budúcnosti* (1993); Viliam Turčány (nar. 1928) přeložil z bernolákovštiny poezii jednoho z otců slovenského překladatelství Jána Hollého (1785–1849, překladatel Aeneidy) a d. Do mnoha hesel *Slovníku* se promítá fakt, který také podotýká úvodní studie: Po 2. světové válce se velká část slovenských překladatelů a překladatelek opírá o vysokoškolské filologické vzdělání, jehož součástí je studium slovenštiny. Slovenská jazyková nehomogenost je minulostí. Co však Katarína Bednárová vysvětluje jako dědictví minulosti, konkrétně dědictví charakteristické polyglosie (ve vzdělaném světě duchovních existoval v 19. století bilingvismus při užívání latiny a češtiny/slovenštiny, později trilingvismus rozšířený o němčinu), je skutečnost, že mnoho překládajících osobností 20. století převádí literární texty z více jazyků. Viliam Turčány, nositel mnoha překladatelských a kulturně komunikačních ocenění, je překladatelem ze šestnácti jazyků, i když z deseti z nich překládal ve spolupráci s jinými odborníky. Častá schopnost takového jazykové a kulturní mnohosměrnosti a vůle po ní se zdá být slovensky jedinečná; v českém překladatelství se vyskytuje velmi zřídka. Nabízejí se tím otázky pro kulturní a sociální psychologii.

Jiným jedinečným a s českým prostorem málo srovnatelným rysem slovenského překládání, který opět vystupuje jak z úvodní studie, tak z hesel, je kulturně silnější orientace na Rusko (případně Sovětský svaz). Trvá evidentně od dob česko-slovenského obrozenského panslavismu přes zájem o ruský realismus v druhé polovině 19. století a přes „hľadanie pozície medzi Východom a Západom“ (slovy Laca Novomeského z diskusí literátů, citovaných Bednárovou) v relativně ideologicky svobodných chvílích za první republiky a těsně po válce. Spolu s tím vyvstávají otázky o historické kontinuitě slovensko-ruských vztahů, o geopolitickém vlivu, kdy Rusko může představovat pomyslný štít proti maďarskému útlaku. Na tyto otázky

daný *Slovník* však spíše neodpovídá. Jestliže po roce 1948 přichází literárně překladatelské zaměření na Sovětský svaz jako kulturně mocenský diktát, je možné ze *Slovníku* usuzovat, že slovenské překládání jej dokáže zpracovat s menším sebezapřením než české. Mnoho překladatelů a překladatelek se na svou dráhu připravilo studiem slovenštiny a ruštiny; v již zmíněném Seznamu překladatelů z jednotlivých literatur najdeme výrazně nejvíce jmen v oddílu Ruská literatura. Jedním příkladem vynalézavého slovenského překladu z ruštiny může být tvorba Ruženy Dúbravové, která v 50. letech 20. století vystudovala slovenštinu a ruštinu na Filozofické fakultě Slovenské univerzity v Bratislavě (během této dekády opět pojmenované Univerzita Komenského), začala v 60. letech překladem ruského kritického realisty 19. století Grigoroviče, pokračovala Erenburgem, pak byla během normalizace nucena kulturními poměry překládat soudobou sovětskou literaturu, ale překládala s jistým vzdorem vůči ruské hegemonii – přes ruštinu – neruské autory: Představila slovenským čtenářům autora a dramatika Druceho a jejich kulturní a stylovou specifčnost. V tzv. perestrojkovém období (80. léta) přeložila hru kritika sovětských poměrů Geľmana.

Jak ukázal „případ“ Ruženy Dúbravové, mají hesla ve *Slovníku* vysokou translátologickou informativnost a omezují se většinou na pracovní životopis. (Příbuzenské vztahy jsou osvětleny poměrně spoře, takže zájemce upozorněný Bednárovou na „překladatelské dynastie“ přijde poměrně zkrátka. Na druhé straně je úlevou, že nemusíme vnímat, čími manželkami byly zahrnuté překladatelky.) Je přínosné a v lexikografii literárního překladu málo obvyklé, že se hesla snaží i o rozbor a hodnocení způsobů překladu zahrnutých osobností, i když obraty jako „s dôrazom na vernosť originálu“ či s „výnimočným citom pre ducha slovenčiny“ (101) a d. se v různých variantách opakují až příliš často a postrádají hloubku. Pokud jde o Dúbravovou i d., je zmíněn dokonce názor kritiků jejich překladů – slovenská míra živosti kritiky pře-

kladu by v budoucnu stála za porovnání s českou, která jen uboze skomírá.

Vedle tradiční i politicky vynucované orientace na ruský kulturní prostor existuje ve slovenském překládání také tradice a kontinuita značného zájmu o jiné slovanské literatury, především jihoslovanské a o polskou – což se jeví být opět markantnější než v českém kulturním prostoru. Řada osobností překládá z více slovanských jazyků, například Vítazoslav Hečko (1919–1972) překládal ze slovinštiny, chorvatštiny, srbštiny, polštiny, ruštiny a češtiny (vedle toho ještě z francouzštiny, kterou vystudoval; z italštiny, španělštiny a němčiny). *Slovník* prokazuje, že polská kultura má pro slovenskou velký význam již od 19. století: Je silně katolická, což rezonuje především ve slovenských katolických kruzích, kterým je bližší než protestantské či málo religiózní Čechy; polština se v závěru 19. století stává dalším zprostředkujícím jazykem překladů z jiných cizích literatur – vedle latiny, češtiny a němčiny, z nichž se překlady z cizích literatur takzvané z druhé ruky pořizovaly již předtím. Dlouhý seznam překladatelů 20. století z polštiny je jen o málo kratší než seznam těch z češtiny. Z polštiny – vedle jiných jazyků včetně maďarštiny a němčiny – překládal i právník, polyglot a básník Pavol Országh Hviezdoslav (1849–1921), podle Bednárové zakladatel moderního slovenského překladatelství. Ten však měl své osobní vyhraněné důvody pro výběr z cizích literatur: Klasická světová, především romantická díla (z polské literatury Mickiewicz, Słowacki) se měla v převodu stát součástí slovenského kulturního dědictví a měla rozvíjet možnosti slovenské řeči.

Hviezdoslava by jistě neurazil soud o tom, že v sobě ve slovenském kontextu spojoval překladatelské ambice a výkony Josefa Jungmanna i Josefa Václava Sládka, ač byl jeho vzorem Jaroslav Vrchlický, s nímž sdílel například snahu přeložit Goethova *Fausta* i přesvědčení o tom, že básníkův básnický překlad je svébytný umělecký čin. Měl k Čechám „bratrský“, ještě spíše obrozenecký postoj; vnímal české literární a překladové dění spíše jako povzbuzení pro slovenskou

kulturu než jako brzdu, kterou se v různých směrech v průběhu československé existence jistě stávalo. Neprožil ještě naplno český státní kulturní paternalismus a čechocentrické snahy a vlivy, které jsou v úvodní studii velmi decentně a střídmě zmiňovány; sám ve své překladové tvorbě ignoroval, že by české překladové texty měly substituovat překlady slovenské.

Substituční role českých překladů jistě brzdila samostatnou slovenskou literární komunikaci se světem. Je to patrné při srovnávání, kdy se jaká kanonická díla objevila ve slovenském a v českém překladu. Přes patrné opoždění slovenských překladů existují ale také podivuhodné paralely současně česky i slovensky objevených a překládaných autorů, děl nebo literárních vztahů: Básník, překladatel a redaktor Ján Buzássy (nar. 1935) překládal a časopisecky vydával od 60. let jak americkou beatnickou poezii, tak poezii Ezry Pounda, což evokuje podobný – a spojitý – překladatelský zájem o beatniky a Pounda u předního českého překladatele 2. poloviny 20. století, Jana Zábrany. Slovenské i české knižní překlady básníků Ginsberga a Pounda však mohly být vydány

až v 90. letech – nepřekvapuje, že Bednárové ústrojná kulturně politická periodizace slovenského překládání, rozlišující v socialistickém období čtyři různé dekády, v podstatě odpovídá měnícím se podmínkám českého překládání v té době. Deliberalizace, která v celém státě začala na přelomu 60. a 70. let s tzv. normalizací socialistických poměrů, postihla na Slovensku distribuci již vydaného překladu Pasternakova *Doktora Živaga*, který vytvořila významná překladatelka a literátka Zora Jesenská (1909–1972); souběžný český překlad tohoto románu z pera Jana Zábrany už ani vyjít nemohl.

I když se tu a tam pořád zániku československého soužití z různých důvodů lituje, pro samostatnost a svobodu slovenské kultury a její literární komunikace se světem měl a má rozpad tohoto soužití klíčový význam. Doufejme, že si těchto důležitých hodnot bude slovenské překládání užívat a že je dokáže využívat tak, aby nenaplňovalo dosti chmurný obraz jeho stavu na přelomu tisíciletí, který vykresluje velmi přínosná studie Kataríny Bednárové.

EVA KALIVODOVÁ  
Univerzita Karlova, Česká republika

### **IGOR TYŠŠ: Teoretické a materiálové sondy do praxeologie a dejín prekladu americkej literatúry na Slovensku v období socializmu. Mladá tvorba a Beat Generation**

Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2017. 166 s. ISBN 978-80-558-1237-3

Takmer akýkoľvek spoločenský fenomén odráža danú dobu a explicitne či implicitne v ňom vzniká mikrosvet, ktorý dopĺňa mozaiku „veľkých dejín“ spoločenského kontextu. Dovoľte mi citovať amerického politológa Samuela Huntingtona: „Kto sme, vieme, len ak vieme, kto nie sme, a často len keď vieme, proti komu (čomu) sme“ (*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, 1996 – *Stret civilizácií: Boj kultur a proměna světového řádu*, 2001). A práve na otázku, kto sme, alebo lepšie povedané, kto nie sme, implicitne odpovedá každý historiografický výskum. Výnimkou nie sú ani dejiny pre-

kladu. Za akýmkoľvek prekladom sa skrýva príbeh niekoľkých ľudí a ich odovzdania sa freudovskému superegu, prípadne príbeh ich aktívneho či pasívneho boja s ním. Preklad tak nikdy nevzniká vo vzduchoprázdne. Ak Max Weber definuje kultúru ako skrytý konečný výsek zo zmysluprázdnej nekonečnosti svetového diania, ktorý je obdarený zmyslom a významom, môžeme konštatovať, že v prekladateľských projektoch, v tomto prípade najmä medzi perifériou a jadrom, prebieha neustály zápas o odlišenie niečoho „dôležitého“ od „nedôležitého“. Literárni dejatelia teda porovnávajú „univerzálne“